

Бредіхіна Вікторія Леонідівна
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри екологічного права
Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЧНОГО ІМПЕРАТИВУ У СФЕРІ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

*«Чини так, аби максима твоєї поведінки
могла б бути разом із тим
і принципом всезагального закону»*

I. Кант

Характерною рисою екологічного права, як відомо, є його моральна обумовленість, яка дозволяє за допомогою правових норм здійснювати формування нової людини з екологічно спрямованим світоглядом і високою еколого-правовою культурою, виховувати екологічну правосвідомість суспільства, дбайливе ставлення до природних ресурсів та навколишнього середовища в цілому.

Розглядаючи еволюцію розвитку екологічного права, фахівці-правники часто звертаються до положень екологічної етики та філо-

софії, де можна спостерігати існування та ідеологічну «боротьбу» двох основних філософських підходів до правового регулювання екологічних суспільних відносин – антропоцентричного (гуманістичного) та (еко-) біоцентричного. В основі антропоцентричного підходу лежить благоденство та процвітання людини як найвищої цінності у сфері взаємин суспільства і природи, а законодавство та наука покликані захищати життєво важливі (матеріально-ресурсні, фізичні, духовні та ін.) інтереси людини від різних зростаючих загроз в природно-техногенній і соціально-економічній сферах життя. Натомість біоцентричний підхід виходить із залежності людини від природи і ґрунтується на уявленні про об'єктивне існування єдиної системи, в рамках якої всі живі організми взаємодіють між собою і з навколишнім природним середовищем. В межах цього світоглядного підходу людина є лише одним із представників живих істот, що існують на Землі [1, с. 31–33; 2, с. 47–48].

На наш погляд, обидва підходи є «сторонами однієї медалі», об'єктивно існуючими чинниками взаємодії людини і природи. Людина має бути в центрі правової уваги передусім з тих позицій, що вона є основним суб'єктом споживання природних ресурсів для задоволення своїх потреб, а її діяльність часто слугує причиною забруднення довкілля, втручання в екологічні системи та процеси і, як наслідок, порушення екологічного балансу на планеті. Превалювання в правовому регулюванні екологічних відносин лише одного з підходів може привести, на нашу думку, або до споживацького знищення природного середовища та його ресурсів заради людини та до глобальної екологічної катастрофи, або навпаки – до цілковитого нехтування правами, свободами та законними інтересами людини як члена суспільства.

Загальновизнано в теорії, що право і мораль знаходяться у тісній єдності і взаємодії. За допомогою норм права держава має утверджувати прогресивні норми моралі, які у свою чергу сприяють зміцненню морального авторитету права. З розвитком моральної і правової свідомості підвищується авторитет права, удосконалюються як норми моралі, так і норми права. Виховна функція права і повага до нього формується, передусім, завдяки якості законодавства, справедливого змісту його норм, наявності належного, чіткого механізму їх реалізації та невідворотності покарання за їх порушення [3, с. 307–309].

Сьогодні в рамках реалізації стратегії сталого розвитку на перший план має виходити не стільки новітнє технічне переоснащення сфери природокористування, скільки радикальна перебудова суспільної свідомості й моралі (в тому числі й за допомогою дії права), формування принципово нових світоглядних орієнтирів і цінностей, пов'язаних з екологічною та соціальною спрямованістю економічного розвитку, націленого на гармонійне відтворення людини і природи [4, с. 16].

Філософсько-моральним підґрунтям правового регулювання природокористування має виступати так званий принцип екологічної доцільності або екологічний імператив, під яким найчастіше розуміють форму заборон і обмежень, що розповсюджуються на будь-яку людську діяльність для збереження живої природи, видового різноманіття планети, захисту навколишнього природного середовища від надмірного забруднення як безумовних пріоритетів [5, с. 8]. Це своєрідна звернена до людства моральна вимога обмежити або зупинити згубне для природи господарювання, й у своїй діяльності враховувати антропогенний тиск на довкілля й екологічну витривалість біосфери, тобто межа допустимої активності людини у взаєминах з природою, яку вона не має права переступати за жодних обставин.

У сфері правового забезпечення природокористування й охорони довкілля філософське поняття «екологічний імператив» зазвичай трансформується в імперативний метод правового регулювання екологічних суспільних відносин, завданням якого є забезпечення певної обов'язково-обумовленої поведінки учасників таких відносин за допомогою запровадження обов'язкових до виконання вимог та владних приписів. Імперативний метод регулювання природокористування властивий більше публічному праву, сфері управління використанням природних ресурсів, де уповноваженою особою завжди є орган державної влади, а зобов'язаною – власник або користувач природного об'єкта, які використовують природні ресурси для задоволення власних чи виробничих потреб [6, с. 54]. У царині природокористування імперативний метод застосовується, наприклад, при встановленні вимог щодо використання природних об'єктів за цільовим призначенням; визначенні нормативів, стандартів, лімітів на використання природних ресурсів; встановленні обов'язкових до виконання обмежень або заборон щодо використання окремих природних об'єктів; необхідності отримання

спеціальних дозволів та внесення плати за спеціальне використання природних ресурсів тощо.

Втім, сфера дії екологічного імперативу як філософсько-моральної категорії у природокористуванні дещо ширша, ніж просто застосування владних приписів. До імперативних можна віднести й деякі принципи екологічного права, екологічні обов'язки суб'єктів природокористування, застосування юридичної відповідальності за порушення природоресурсного законодавства.

На останнє додамо, що реалізація екологічного імперативу у сфері природокористування має свої проблеми та перепони, які пов'язані, зокрема, з конфліктом екологічних та економічних інтересів суспільства, державних та приватних інтересів. І це не дивно, адже природні ресурси та інші природні багатства були і поки що залишаються основним базисом господарської діяльності для задоволення матеріальних потреб, тому іноді вкрай важко домогтися від природокористувачів свідомого утримання від їх надмірного і нерационального споживання.

Список використаних джерел:

1. Краснова Ю. А. Право екологічної безпеки України: теоретичні аспекти. Монографія / за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К.: НУБіП України, 2017. 589 с.
2. Краснова М. В. Науково-методологічні питання еволюції екологічного права. *Актуальні проблеми соціального права. Еволюція правового регулювання аграрних, земельних та екологічних відносин*. Матеріали міжнар. наук.-практ. конференції (м. Львів, 18 листоп. 2016 р.) за заг. ред. П. Д. Пилипенка. Львів, 2016. 314 с.
3. Кельман М. С., Мурашин О. Г., Хома Н. М. Загальна теорія держави та права. Підручник. 3-тє видання. Львів: «Новий світ-2000», 2018. 584 с.
4. Базилевич В. Екологічний імператив економічної освіти в контексті глобалізаційних викликів. *Вісник НАН України*. 2010. №8. С. 15–19.
5. Шпильова Ю. Б., Ільїна М. В. Значення екологічного імперативу для формування орієнтирів сталого розвитку суспільства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент»*. 2017. Вип. 24(1). С.8–11.
6. Природноресурсове право України: навч. посіб. / за ред. Каракаша І. І. та Харитонової Т. Є. – Вид. 2-ге доповн. і переробл. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 566 с.